H. de Graaf

Titels en namen van Javaanse vorsten en groten uit de 16e en 17e eeuw

In: Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde 109 (1953), no: 1, Leiden, 62-82

This PDF-file was downloaded from <http://www.kitlv-journals.nl>

TITELS EN NAMEN VAN JAVAANSE VORSTEN EN GROTEN UIT DE 16e EN 17e EEUW

Tot dusverre werd stilzwijgend in de geschiedschrijving van Indonesië aangenomen, dat de in de Javaanse overlevering voorkomende namen en titels van vorsten en groten betrouwbaar waren, zelfs voor de oudere tijden. Hoe ernstig men ook aan de verhaalde gebeurtenissen twijfelde, de titels en namen werden vrijwel voetstoots aanvaard.

Voor het eerst sprak ik hierover mijn twijfel uit in een opstel: „De namen der vorsten uit het Mataramse huis”, (Koloniale Studiën 1941 no. 6, N.I. uitgave), welk artikel, daar het ná Mei 1940 in Indonesië het licht zag, h.t.l. slechts in handen van weinigen zal zijn gekomen. Deze omstandigheid vergunne mij, althans een deel der in deze bijdrage vervatte resultaten te verwerken in de hierna volgende studie. De vondst van nieuwe gegevens bood niet slechts de gelegenheid, om het ganse vraagstuk nogmaals in beschouwing te nemen, doch veroorloofde tevens het terrein van onderzoek uit te breiden tot de Demakse tijd, terwijl bovendien enige titels van aanzienlijken onder mijn aandacht vielen.

Vermelden wij eerst de werken, waarin de titels en namen uitgebreid en vooral stelselmatig voorkomen. In de eerste plaats de *Javaanse* bronnen:

Babad Tanah Djawi in proza.... 's-Grav. 1941. Hierin komen de officiële namen der Javaanse vorsten voor, zoals zij in de 2e helft der 18e eeuw hun vaste vorm gekregen hebben.

Padmasusastra, Sadjarah Dalem pangiwa lan panengen.... Sam.-Soer. 1902. Deze is rijker en vollediger dan de Babad, geeft o.a. meer namen aan één persoon, b.v. zijn kindernamen.

Gelijk wij zien zullen, dienen beide geschriften voor wat de oudere namen betreft, zeer voorzichtig geraadpleegd te worden. Contrôle is hoogst wenselijk, daar er een duidelijk streven bestaat, om oudere titels te moderniseren, d.w.z. te verhogen. Voorzichtigheid past ook bij de:

Serat Kanda. In de alfabetische lijst der Javaansche Handschriften (Jaarboek 1933 v/h Kon. Batav. Genootschap) beschreven als: Nederlandsche Vertaling, beginnende met het verhaal van Adji Saka, vier delen folio, tezamen 1439 blzn. (Ms. Bat. Gen. no. 540).

Vrij zeker is dit manuscript afkomstig van de befaamde *Nicolaas Engelhardt*, waarop wijst een aan deze heer gerichte brief, welke de vlijtige binder in het 4e deel heeft ingenaaid; behalve door de abominabele spelling en stijl wordt dit ook ondersteund door de herhaalde vermelding van het jaar 1807, op welk tijdstip Engelhardt zich nog in volle glorie als laatste gouverneur van Java's Oostkust te Samarang bevond. Voorts toont het handschrift zelve op onderscheidene plaatsen sporen van Samarangse oorsprong.

Na de bronnen, welke de Javaanse traditie oplevert, volgen de belangrijkste *Europese* gegevens.

Rijklof van Goens, de latere G.G., deed van 1648 tot 1654 gezantschapsreizen naar Mataram, waarvan hij de resultaten in twee verhandelingen vastlegde. Beide werden in verkeerde volgorde door P. A. Leupe afgedrukt in B.K.I. IV (1856). Onder meer verhaalt deze oudste Nederlandse berichtgever over de opkomst en bloei van het Mataramse huis, doch nog zo onduidelijk en verward, dat er slechts met hulp van andere gegevens uit wijs te worden is.

In de Nederlandse handschriftenverzameling van het Kon. Instituut bevindt zich onder no. H 73 een „*Corte Beschrijving van het Noord-Oostelijk gedeelte van Java's opkomst en voortgang*” (sic.). Blijkens de inhoud werd het in het jaar 1700 samengesteld door een goed kenner van Java, wiens naam ons helaas onbekend is, zodat wij hem de *Anonymus van 1700* zullen noemen. Dadelijk valt op, dat *Valentijn* een kopie van dit geschrift onder de ogen moet gehad hebben toen hij in zijn 4e deel over Java schreef. Grote stukken zijn n.l. naar deze tekst vrij bewerkt. Toch kan dit Ms. bezwaarlijk door Valentijn benut zijn. Immers, op blz. 61—64 spreekt hij over het Javaanse schrift in nagenoeg gelijke bewoordingen als de *Anonymus*; doch waar wij bij Valentijn gegraveerde schrijvoorbeelden aantreffen, zij het ten dele onderste boven, staren ons in het handschrift lege plekken aan. Voorts wordt op blz. 199 van het Ms. een brief van de priestervorst van Giri aangekondigd, die echter ontbreekt, terwijl wij er op blz. 119 van Valentijn's 4e deel een uittreksel van kunnen lezen. Onze eerste Nederlands-Indische encyclopaedist zal dus een vollediger exemplaar van het handschrift voor zich hebben gehad.

Deze Anonymus vermeldt ook de voorgangers der Mataramse vorsten, t.w. „den ouden sultan van Demak” (blz. 3), met diens 8 kinderen, dezelfde, welke ook Valentijn noemt (IV, 72). Na diens dood laat hij rustig de *sultan van Padjang* opvolgen. Daarna komen de *Matarammers*, vooreerst, maar ten onrechte, „*Sultan Krapija*, die om zijn ouderdom tot veldheer hadde gekosen *Keaij Gede Mataram*”. Daarop de andere vorsten, met uitzondering van de reeds vermelde pan. Krapjak. Wij herstellen deze fout in onze lijst achter dit artikel.

De Anonymus onthult ten slotte, deze gegevens vernomen te hebben van *Sura-Wikrama*, secretaris van staat van de oude en nieuwe Susuhunan (dus: Mangku-Rat I en II), welke „onder de Javanen beroemd was voor een der voornaamste vernuftelingen en kenners hunner oudheden”. Deze wijze man had zijn kennis in 1677 op verzoek van de admiraal Corn. Speelman neergeschreven. Inderdaad vinden wij deze „Zoura Wicrama” als des sunans secretaris van staat vermeld, o.a. in het Bataviaas Dagregister van 2 Juni 1680. Ook Valentijn kent hem als zodanig (IV, 99). Meer dan eens bezorgt hij keizerlijke brieven aan de Nederlanders in Japara (H. J. de Graaf, *De Moord op Kap. Fr. Tack*, p. 119 en vlg.), waar men hem „een van de beste mantrijs” acht. Zelfs verschijnt hij in Batavia (D. 3 Jan. 1687). Het belangrijkste van deze tg. Sura-Wikrama lijkt mij evenwel, dat zijn mededelingen teruggaan tot in de tijd van sunan Mangku-Rat I (1645—77), dus wellicht even oud zijn, als die van Van Goens, terwijl hun kwaliteit beter is.

Naast tg. Sura-Wikrama gebruikte de Anonymus ook nog een andere bron, b.v. wanneer hij spreekt over de beide Mangku-Rat's.

Even waardevol is het door Corn. Speelman genoteerde *Rapport van Djaga-Pati*, een „man van staet en regeeringe”, d.w.z. een Matarams hoveling, vermoedelijk een zoon van de gouverneur van Japara, ng. Wangsa-Dipa (1676—78). Men vergelijkte B.T.Dj: 163. Tussen 14 Febr. en 14 Mrt. 1677 ondernam hij op Speelman's verzoek een reis naar de door Madurezen belaagde kraton, en leverde een week na zijn thuiskomst het bovenvermelde rapport met bijvoegsel en beantwoorde vragen in. De 3e vraag betrof de „slachtreecqs van den Sousouhounangh”, waarover hij waardevolle inlichtingen wist te verstrekken, thans bewaard in het Bataviaas Inkomend Briefboek dd. 30 Juni 1678 (K.A. 1218 f. 1631v).

Op 15 Aug. 1648 schreef de bekwame *Jacob Couper*, opperhoofd te Tjerebon, een „verhaal van het geslacht der Cheribonse princen, en tegenwoordigen Zousouhounang, en hoe verde die van Cheribon in den Sousouhounang gehouden zijn” (D. 1 Oct. 1684, onuitgegeven ten

Landsarchieve). Hierin treft men een opgave der Mataramse vorsten en van hun voornaamste lotgevallen aan, bekeken door een Tjerebonse bril. Tussen deze bron en hetgeen Fr. Valentijn ons een 40 jaar later over deze stof vertelt, bestaat een opvallende overeenkomst.

In het tijdschrift: *Biäng-Lala*, Indisch Leeskabinet tot aangenaam en gezellig onderhoud.... (IVe Jaarg., 1e dl. Bat. 1855) komt op blzn. 262—81 een artikel voor, geheten: „*Oorspronk van de eerste Heerschappyye ofte de beginselen van de Javaansche regeringen*.... Op gesteld uyt de Javaansche schriften ende verhaalen”. Dr. F. de Haan schrijft dit stuk toe aan *Hendrik van der Horst*, die van 1709 tot 1715 Gecommitteerde over den Inlander was (Priangan I, ii blz. 28—30), en hij dateert het in 1710. Het bevat o.a. een lijst der Mataramse vorsten.

Fr. Valentijn geeft in zijn vierde deel op blz. 71 een koningslijst, zelfs met jaartallen voorzien, die nauw bij de Tjerebonse gegevens van Jac. Couper aansluit. Er schuilen echter lelijke fouten in. Pangerang Sidi Karappika (sic.) en Mohamed Sultan Mataram ziet hij voor één vorst aan, welke hij liefst 81 jaar voorspoedig laat regeren (1564—1645). Sunan Tegal-Wangi daarentegen knipt hij in tweeën, en zo ontstaat naast Pangerang Masaria of Soesoehoenan Ingalaga nog een Pangerang Aria Mataram of Soesoehoenan Tegalwangi. Denkelijk heeft hij gegevens uit verschillende bron trachten te combineren. Evenwel, na het aanbrengen van enige correcties en het weglaten der oudste jaartallen is Valentijn's lijst wel bruikbaar. Wij geven haar onder 1726, toen dl. IV van zijn Oud en Nieuw Oostindien verscheen.

Zeer waardevol zijn ook de *lijsten*, welke de *Compagnies dienaars* zich na ca. 1730 vrij regelmatig door Javaanse hofdienaren lieten verstrekken. In hoofdzaak bevatten zij, de „tans in wesen sijnde kinderen, broeders en susters van den Soesoehoenan.... mietsgaders de hoofdregenten en mindere bediendens van den Vorst, dewelke haar aan het Hoff, de strande en in de binnenlanden bevinden” (K.A. 2061 p. 91—104 dd. 31 Oct. 1730), van welke opgave verzekerd werd, dat zij accordeerde met die van de hofsecretaris Sura-Wiguna. Gewoonlijk gaat er een „Inleidjing aangaande de afkomst van den Sousouhounang” aan vooraf, waarom het ons ditmaal te doen is. Wij kennen zulke lijsten o.a. uit 1737, 1740, 1743 en 1749, zodat zij wellicht om de 3 jaar werden opgesteld of herzien. De laatste van dit soort, welke wij zullen benutten, is een lijst, aangetroffen achter een memorie van overgave door *Nic. Hartingh* dd. 26 Oct. 1761 (Landsarchief) en bijgewerkt tot en met sunan Paku-Buwana IV. De titel luidt: Slagt-register der Javaanse keijzers, volgens haare Eijgen Aanteekeningen. Rouffaer

kende haar reeds (Vorstenlanden blz. 53—54). Deze lijst vertoont sterke overeenkomst met de titulatuur in de B.T.Dj. en levert daarom een welkome bijdrage tot de datering dezer Javaanse hofkroniek.

Ten slotte gunnen wij nog een ereplaats aan de door *Th. St. Raffles* in zijn *History of Java* gepubliceerde gegevens, die hij tussen 1811 en 1816 moet verzameld hebben en in 1817 het licht deed zien.

De vorstelijke Mataramse titels en namen uit bovengenoemde geschriften verzameld, hebben wij in een *overzicht* aan het eind van dit artikel verenigd. Onze verdere bronnen, b.v. de Portugese, waarin slechts terloops of toevallig een belangrijke titel of naam voorkomt, worden in de tekst vermeld en zo nodig besproken. Het zijn vooral deze Portugese gegevens, die een nieuw licht werpen op de titulatuur van het eerste Javaans-Moslimse vorstenhuis, n.l. dat van *Demak*.

De *vorsten van Demak* staan in de handboeken gemeenlijk als *sultans* bekend, niettegenstaande de overlevering hierin niet eenstemmig is. De eerste heerser over dit rijk, de bekende radèn Patah, heet meestal *sénapati Djimbun* (= de stokoude aanvoerder?) of *adipati Bintara* (heer van Bintara, Demak's oorspronkelijke naam?) Vgl. B.T.Dj. 34 en vlg. Slechts in de verhalen van Pengging (uit Matarams-Padjangse bron?) staat hij eenvoudig als *sultan Demak* geboekstaafd, zo mede aan het einde zijns levens als *sultan van Bintara* (B.T.Dj. 39). In de *Serat Kanda* komt hij niet verder dan *panembahan Djimbun* (blzn. 353, 354, 357, 364—66, 368 enz. 380).

Zijn onmiddellijke opvolger, *pangéran Sabrang Lèr* heet zelfs nooit sultan (B.T.Dj. 39 en *Serat Kanda* 381).

Pas de z.g. 3e vorst van Demak, *radèn pangéran Trenggana* wordt algemeen als sultan vermeld (B.T.Dj. 39—46; *Serat Kanda* 383—438 passim).

Evenwel, terwijl wij omtrent de eerste twee Demakse vorsten niet over duidelijke buitenlandse berichten beschikken, bezitten wij er wel enige betreffende de derde, en deze maken nu juist zijn sultanstitel al heel onwaarschijnlijk, en niet slechts de zijne, doch ook die zijner beide voorgangers.

De Portugees *Tomé Pires* noemt in zijn *Suma Oriental*, waartoe hij de stof omstreeks 1515 verzamelde, gemeenlijk alle Moslimse strandheren, die van Japara en Demak incluis, *Pate*, dus *Pate Unus*, *Pate Rodin* enz. Dit *Pate* moet wel voor *pati*, heer staan. Tussen de verschillende strandheren wordt dus geen onderscheid gemaakt; allen zijn gelijk.

Daarentegen, wanneer in 1546 Mendes Pinto het eiland Java aandoet, is er een merkbare wijziging waar te nemen. De heer van Demak heet in zijn *Peregrinação* „Pangueyram de Pate”, dus wel: pangéran adipati, welke titel de Portugees door „keizer” vertaalt (chap. CLXXII—CLXXIX). Als deze heer voor Panarukan verraderlijk is vermoord, gaat men dadelijk over tot de verkiezing van een nieuwe „Pangueyram” of keizer. De mindere heren moeten het slechts met het vroegere *pate* doen, b.v. pate Pondan, de heer van Sura-Baja. Pinto vertaalt dit *pate* dan ook door *hertog*, zijnde de Europese rang onder koning.

Als de vorst van Demak werkelijk de sultanstitel had gedragen, zou Pinto, wie sultans volstrekt niet vreemd waren, deze ongetwijfeld hebben vermeld. Zijn zwijgen hierover toont wel aan, dat deze titel in Demak toen onbekend was. En wanneer de 3e vorst van Demak hem niet gedragen heeft, zullen de eerste twee, over welke zelfs de pralende overlevering geen krachtig of eenstemmig getuigenis geeft, de sultans-titels zeker hebben moeten missen.

In dit verband is de mededeling van Van der Horst opvallend, waar hij in zijn „Oorspronk van de eerste Heerschappye...” vermeldt, dat „*Kiaij Gede Demak*, naderhand getituleert *Pangerang Tarang Goenoe*, sig óók *sulthan Damak* liet noemen”. Dit „óók” suggereert, dat het „sulthan Damak” niet de meest wezenlijke naam van deze „pangerang” was.

Wat de *pangéranstitel* zelve betreft, deze is van zuiver Javaanse herkomst en wordt afgeleid van *angèr*, dienen. Hij betekent dus: hij, die gediend wordt, wat uiteraard enigszins vaag is. Volgens Pigeaud wordt het gebruikt voor God, voor geestelijke heren, en voor een prins in de Vorstenlanden, een vorstenzoon. Van deze drie betekenissen komt de laatste slechts in de Babad Tanah Djawi, de Serat Kanda en de Sadjarah Dalem voor. Voor de overige twee dient men andere geschriften op te slaan.

Een der oudste plaatsen, waar pangéran geestelijk heer, *wali* beduidt, is ongetwijfeld het Boek van Bonang (diss. Schrieke blz. 130), waarin sprake is van een *pangéran Bonang*. Deze pangéranstitel voor een wali wekte reeds eerder de verwondering op, doch bij nader onderzoek blijkt het gans geen uitzondering te wezen.

Zo wordt in de Sadjarah Bantén de heilige van Sura-Baja, radén Rahmat ook *pangéran Rahmat* genoemd; evenzo in de Hikajat Hasan-oedin (p. 247 no. 9). In dezelfde Hikajat heet sunan Kali-Djaga ook *pangéran Kali-Djaga* (blz. 157) en van hem stammen af de *pangérans*

van *Kadi-Langu* (Pigeaud, Volksvertoningen, par. 27 en 372). Reeds in 1677 kenden de Nederlanders een „*Pangerangh Adij Langoe*”. In Rinkes' *De Heiligen van Java*, treft men naast de titel *sunan Geseng*, die van *pangéran Geseng* aan (T.B.G. LIII 1911 blz. 281—82). In de *Babad Pasir* komt de heilige *pangéran Makedoem* voor (blz. 114), die 5 blzn. verder *pangéran wali* wordt genoemd.

Al deze „pangérans” zijn ongetwijfeld geestelijke heren, en men vraagt zich af, of de oorspronkelijke betekenis soms God zou kunnen wezen, die immers de *Heer* bij uitnemendheid is. Men zou de overgang naar geestelijken langs de weg der mystiek kunnen denken. In elk geval zou pangéran éérder voor geestelijke dan voor wereldlijke groten in zwang zijn geraakt. Hierdoor zou de volgende plaats uit de *Babad Pasir* (blz. 124) aan duidelijkheid winnen.

De adipati van Pasir ontvangt van Demak's sultan de trotse naam van „*Pangéran Sénapati Mangku-Bumi*”; met name de pangéranstitel, omdat hij van het geslacht der wali's is (door dr. Pigeaud verbeterde vertaling). Nadat de nieuwe pangéran de vorst nederig bedankt heeft, wordt hij door de wali's in zijn nieuwe titel bevestigd.

Dat de geestelijke pangérans de oudste zijn, is ook de mening van de schrijver van Ms. H 373 in het Kon. Instituut: „Korte verhandeling.... omtrent de adelstand der Javanen”, gedateerd: Soerakarta Mei 1833. Daar de toenmalige translateur C. F. Winter toen 33 jaar oud was, zal hij deze verhandeling hebben kunnen schrijven, in welk vermoeden wij versterkt worden door de vertrouwdheid van de auteur met het Javaans en de Kraton, zo mede door zijn amateurisme, wat betreft de etymologie.

Sprekende over de wali's, vervolgt de schrijver op blz. 8: „De afstammelingen van alle deze geestelijken hebben met de graven hunner voorvaderen aanzienlijke landerijen in bezit verkregen en blijven nog altijd in een onafhankelijke staat als een geestelijke *adel* onder de naam van *Pangnangerans* (sic.) bestaan. Door alle tijden heen hebben zij hunne invloed gehandhaafd door de huwelijken.... met de naastbestaande der vorsten....” Ook volgens deze schrijver, nourri dans le sérail, danken deze pangérans hun titel aan hun afstamming van de wali's. Of op grond dezer redenering dan ook alle Bantamse en Tjerebonse vorstenzonen, die zonder uitzondering de wijdvermaarde sunan Gunung Djati tot stamvader hebben, op de pangéranstitel aanspraak kunnen maken, zullen wij hierna onderzoeken.

Doch naderhand is men andere maatstaven voor het pangéranschap gaan aanleggen en niet meer de verwantschap met de wali uit lang

vervlogen tijden, doch die met de thans regerende vorst geeft de doorslag, of men pangéran mag heten of niet. Daarom vervolgt Winter: „Het behoeft dus weinig opheldering, dat de afstammelingen dezer wali's, zoals bijv. de pangngerans van *Serang*, *Tembaijat* e.a. in het Soerakartasche rijk gedurende de laatste jaren zoo geheel ten onrechte als prinszen zijn aangemerkt. . . .” In zijn ranglijst der titels kent Winter de pangéranstitel dan ook niet meer aan geestelijke heren toe, doch enkel aan prinszen van den bloede.

Inderdaad schijnt men in hofkringen, nadat eenmaal de pangéranstitel van gewijde op profane, doch opgeklommen lieden was overgegaan, niet meer te willen beseffen, dat hij allereerst een geestelijk karakter heeft gedragen. Men zou zelfs uit een plaats in de Babad opmaken, dat met van wali's afstammende pangérans de draak werd gestoken. Op blz. 373 vindt men n.l. verhaald, hoe tg. Toh-Djaja, aanvoerder in dienst van sunan Mangku-Rat IV, het weerspannige Tembajat (hierboven vermeld) tuchtigt en er de rebellen afslacht, tot zelfs in de moskee. Te laat wijst rd. Nata-Widjaja hem er op, dat hij de lieden van Tembajat niet al te hard mag behandelen, daar zij, evenals de Giriërs, *afstammelingen der wali's zijn*. Tg. Toh-Djaja zet zich daarop met gekruiste benen op de grond en maakt wel 100 sembah's voor de moskee. Lachend vraagt rd. Nata-Widjaja naar de reden van dit eerbiedsbetoon. Hierop antwoordt tg. Toh-Djaja: „Ik maak een sembah voor de moskee, opdat mij geen onheil als straf daarvoor zal treffen, omdat ik misschien ook een pangéran, die van een wali afstamt, mee gedood heb”. Rd. Nata-Widjaja en allen, die dit hoorden, lachten. Het is wel duidelijk, dat pangérans, die hun titel aan een afstamming van de wali's danken, niet al te ernstig worden opgevat, ja, dat het bij vergissing afmaken van zulke lieden, feitelijk een grapje is.

Het reeds vermelde drietal Vorstenlandse geschriften: Babad Tanah Djawi, Serat Kanda en Sadjarah Dalem bezigen dan ook voor wali's nooit meer het woord pangéran, doch steevast radèn of susuhunan.

De vorst van *Padjang*, als *Djaka-Tingkir* het best bekend, heet in de overlevering na zijn optreden als zelfstandig vorst steeds *sultan*, hoewel hij die titel eigenlijk pas in de loop van zijn bewind zou gekregen hebben van de Girische priestervorst (B.T.Dj. 70). De serat Kanda maakt ons in dit opzicht niet wijzer (blz. 511—15). In de Sadjarah Bantèn wordt hij eerst door Demak's derde vorst (d.i. dus Trenggana) tot pangéran *adipati* verheven, doch na diens dood werpt hij zich zelve tot *sultan* op (blz. 29).

OVERZICHT VAN DE NAMEN DER MATARAMSE VORSTEN TOT 1749.

<i>Namen uit:</i> Babad Tanah Djawi (verkort)	Rijkl. v. Goens 1655	Anonymus v. 1700 -Sura-Wikrama (vóór 1677, uitge- zonderd wschl. de nos. 5 en 6)	Speelman- Djaga-Pati 1677	Jac. Couper ' 1685
1. Kj gedé Pama- nahan of Mata- ram		Keay Gede Ma- taram	Keelj Geede Mattaram	Keij Gede Mataram
2. Pan. Sénapati	Pangeran Ingalaga(?)	Pannabahan Cadjener	Pangerang Cedon Cadjenaar	Pangeran Seda Cadjenaar
3. Pan. Krapjak 1600-14	Pangeran Crappia	(Sultan Krapija)	Panabahan Cedon Carpeack	Pangeran Seda Gapriak
4. Sultan Agung 1614-45	Sulthan Mohamet	Sultan Mataram	Sulthan	Sulthan Abdul Cahar Ibeni Mataram
5. Sunan Mangku- Rat I Tegal-Wangi 1645-77	Sousouhounan Ingalaga Matáram	Sousouhounan Amangkou Rat Sinepaty Ingalaga	Sousouhounang	Sousouhounan Senapattij Angalaga
6. Sunan Mangku- Rat II Karta-Sura 1677-1703		Idem, en bovendien: Abdul Rachman Mochamat Dinil Coubra		De tegenwoordig Sousouhounan
7. Sunan Mangku- Rat III Mas 1703-08				
8. Sunan Paku- Buwana I Puger 1704-19				
9. Sunan Mangku- Rat IV Djawa 1719-27				
10. Sunan Paku- Buwana II Kombul 1727-49				

ZOALS ZIJ AANGETROFFEN WORDEN IN EUROPESE BRONNEN TOT 1817.

Hendr. v. d. Horst 1710	Franç. Valentijn 1726	Compagnies lijsten 1733-43	Slagt-register v. Nic. Hartingh 1761	T. S. Raffles 1817
	Kijaij Gedee van Mataram	Kiai j Gedee	Kiai j Ageng Mattarm	Kiai Gede Mataram
Pangerang Sedang Kadjanar	Pangerang of Panombahan Sida Kadjanar of Kadjener	Panambahan Seda Kadjene	Panambahan Sinopattij	Pan. Senapati
Pangerang Sedan Karapiak	Pangerang Sida Karappika	Panambahan Seda Karapiak	Panambahan Sedo Karapjak	Sultan seda Krapiak
Sulthan Mataram	Mohammed Sulthan Mataram	Sultan Mattaram	Sulthan Ageng	Sultan Agung or sult. Kerta
Soesoehoenang Tagal Wangi	Soesoehoenan Ingalaga of Tagalwangi	Soesoehoenan Tagalwangi	Soesoehoenang Tegal Wangie of Zulthan Plairett	Susuhunan Mangkurat (I) Seda Tegal-arum
Soesoehoenan Amancoerat Sene-Pattij Ingalaija	Soesoehoenang Amangkoerat Sinapati Ingalaga	Soesoehoenan Amancoerat	Soesoehoenang Amancoerat de 1e	Susuhunan Mangkurat II
ontbr.	Pangeran Adipati Anom	ontbr.	ontbr.	Susuhunan Mangkurat Mas
Soesoehoenang Pacoeboewana Senepattij Ingalaga Abdul Rachman Saladin Panatagama	Soesoehoenan Pakoebowana Sinapati Ingalaga Abdul Rahhman Mohammed din il Cobra	Soesoehoenan Pacoeboeana	Soesoehoenang Pacoeboeana de 1e praboe	Susuhunan Pakubuana
	Soesoehoenan Amangkoerat (de IIe) enz.	Soesoehoenan Amancoerat II	Prabo Pacoeboeana de 2e	Susuhunan Prabu Amangkurat
		Soesoehoenan Pacoeboeana II		Susuhunan Pakubuana II Seda Langkunan

Slechts bij één buitenlandse schrijver, n.l. De Couto, komt zijn titel vertaald voor, t.w. „*Emperador*” (zie Rouffaer's Padjang-artikel i/d Encyclopaedie van N.I., III, 244—45). Dit kan moeilijk op *sultan* slaan, want daarvan kende De Couto er genoeg. Eerder zal dit Emperador op *pangéran adipati* betrekking hebben, hetgeen wij reeds bij Pinto door keizer vertaald vonden. Is trouwens dit pangéran adipati in de Sadjarah Bantén niet 's vorsten vóórlaatste titel? Sultan dient in elk geval hoogst twijfelachtig te worden geacht.

De sultanstitels van Demak en Padjang zullen dus achteraf bedacht zijn, wellicht, opdat deze grootheden uit het verleden niet te sterk zouden afsteken bij de stijgende ster van Mataram's vorst. Deze liet zich immers in 1624 tot susuhunan en 17 jaar later tot sultan uitroepen! Het is aannemelijk, dat juist in deze periode ook de pangéran adipati's der 16e eeuw tot sultans geworden zijn. In deze richting wijzen ook de volgende overwegingen.

In 1638 en 1641 hebben de vorsten van Bantam en Mataram zich sultanstitels verschaft door plechtige, kostbare gezantschappen naar *Mekka*, welke zeker niet met ledige handen in de heilige stad verschenen. Als deze titels op enigerlei wijze ook binnenslands, dus goedkoper verkrijgbaar zouden zijn geweest, dan ware het ondenkbaar, dat deze niet overdadig rijke Javaanse heersers zich zulke hoge kosten zouden getroost hebben, om ze buitenslands te verwerven. Zij hadden dan immers dezelfde, goedkopere weg als hun Demakse en Padjangse voorgangers kunnen bewandelen! Daar zij de kostbaarder wijze van verwerving verkozen, zal toen zelfs het verhaal omtrent de apocriefe sultanstitels van Demak en Padjang nog nauwelijks de hoven van Bantam en Mataram hebben kunnen bereiken. Daarom zullen ze pas ná 1641 zijn bedacht, maar niet al te lang na dat jaar.

Immers, de reeds genoemde Djaga-Pati vermeldde in zijn „slachtreecqs van den Sousouhouan” reeds een „*Sultan Padjangh*” in 1677. En anderhalf jaar later, toen een Nederlands leger onder Hurdt het binnenland introk, sprak de Sunan de veldoverste al over zekere *sultan van Demak*, die er door bidden en vasten in geslaagd was, zich in korte tijd van *Madja-Pait* meester te maken (d. J. VII, 220). In 1678 reeds waren de vroegere „sultans” van Demak en Padjang aan het Mataramse hof geen onbekenden, terwijl een derde bericht ons nog iets verder in het verleden terug brengt. De eveneens vermelde Sura-Wikrama, secretaris van sunan Mangku-Rat Tegal-Wangi en diens zoon, blijkt n.l. ook beide „sultans” te kennen. Wij dienen daarom aan te nemen, dat ten minste aan het einde van sunan Tegal-Wangi's bewind

(1645—77), in Mataram de sultanstitels van Demak en Padjang als feiten werden aanvaard. De toekenning dier titels zullen wij dus omstreeks het midden der 17e eeuw moeten stellen.

Gaan wij thans over tot de vorsten uit het *Mataramse huis*.

De eerste enigszins omlinjende figuur uit dit geslacht, *kjai gedé Mataram*, is nimmer een souverain vorst geweest. Zijn naam en titels staan vast, zowel in de Javaanse overlevering als in het verslag van Djaga-Pati aan Speelman. *Kjai gedé* is geen geestelijke, doch een wereldlijke titel, gedragen door tal van plaatselijke groten in de oudere verhalen van de Babad Tanah Djawi. In dit werk wordt hij bovendien naar het leen, dat hij van de Padjangse vorst zou hebben ontvangen, *kjai gedé Pamanahan* genoemd, welk laatste gedeelte het eerst in de Sadjarah Bantën (blz. 20) opduikt, die uit 1662—63 dateert.

Bovendien kennen wij waarschijnlijk nog een jeugdnaam van deze persoon: *Bagus Katjung* (Sadjarah Dalem, generatie 130 no. 1). Geen dezer beide woorden ziet er heel voornaam uit. *Bagus* duidt nu een man van de middenstand aan, en *katjung* doet wel heel sterk aan het Maleise *katjong* denken. Toch wordt deze naam reeds vrij vroeg vermeld, n.l. door H. van der Horst in 1710 en wel in de verbasterde vorm *Castioeng*. Dat deze weinig flatteuze naam zo ver van honk (in West-Java) bewaard is gebleven, pleit voor zijn echtheid. Zou hij juist wegens zijn gering aanzien door de Soendanezen, die weinig met Mataram op hadden, zijn onthouden?

Kjai gedé Mataram's grote zoon, meest als *Sénapati* bekend, heet in de oudste Nederlandse berichten *pangéran* of *panembahan Sêda ing Kadjener*, waarbij panembahan het ten slotte van de lagere titel wint. Ook de Sadjarah Bantën kent slechts een Pangéran Seda Kadjénar (blz. 30). In de Babad Tanah Djawi draagt *Sénapati* de panembahans-titel pas na de verovering van Padjang en vóór zijn grote strijd met Madiun. Mocht hij niet te sterk afsteken bij zijn grote tegenstander, de panembahan van die plaats, welke deze hoge titel, als uit doorluchtig vorstengeslacht geboren, misschien terecht droeg?

Overigens is het opvallend, hoe laat de *Sénapati*-titel voor deze krijgshaftige figuur optreedt, feitelijk pas in de Babad Tanah Djawi, dus ná 1750.

Eerder dan *Sénapati* wordt de naam *radèn bagus Srubut* aangetroffen, zoals zijn jeugdnaam in de Sadjarah Dalem schijnt te wezen (gen. 131.2). Wij vinden deze in de vorm van *Sroeboet* reeds bij Couper (1684), daarna bij Van der Horst als *Soeroeboet* of *Soeraboet*, eindelijk bij

Valentijn (1726) als *Siroeboed*. Het moet dus wel een oude traditie zijn, die deze naam aan Sénapati toekende, ofschoon hij, evenmin als de kindernaam van zijn vader, veel vorstelijks heeft. Ook deze eenvoudige naam is door de Nederlanders waarschijnlijk in West-Java opgevangen.

Wat Sénapati's zoon en opvolger (1600—14) betreft, deze wordt slechts in de Javaanse overlevering en in de vrij late Nederlandse berichten vermeld als *pangéran* of *panembahan*. Bij de Anonymus van 1700 en bij Raffles heet hij sultan en in de Sadjarah Dalëm zelfs *susuhunan*, doch deze laatste mededelingen vallen zo sterk uit de toon, dat wij ze gerust mogen verwaarlozen.

Wij zullen dus wel mogen aannemen, dat hij zowel de titel van *pangéran* als die van *panembahan* voerde, aangezien zijn zoon en opvolger sultan Agung (1614—45) aanvankelijk ook beide droeg. Stelde het „*pangéran*” vooral zijn wereldlijk, het „*panembahan*” meer zijn geestelijk gezag op de voorgrond? Nòg bezit de laatstgenoemde titel een hoge geestelijke waarde.

Verder wordt hij naar de plaats van zijn overlijden, de *krapjak* (= hertenkamp) vrij spoedig: *Séda ing Krapjak*, of soms kortweg *Krapjak* genoemd. Het feit, dat zowel Sénapati als zijn opvolger een *peparab* van dezelfde soort hebben gekregen, n.l. beginnende met: *Séda ing*. . . . zou er op kunnen wijzen, dat beide vorsten tijdens hun leven ook een zelfde soort titelnaam voerden, zodat na hun overlijden een bijzondere postume naam hen van elkander diende te onderscheiden, aangezien de titel hiertoe onvoldoende was.

Was het materiaal betreffende de behandelde vorsten vrij schaars, in gelukkiger omstandigheden verkeren wij t.a.v. Mataram's grootste vorst, die als *sultan Agung* (1614—45) bekend staat.

Gelijktijdige Nederlandse bronnen noemen hem voluit: *Pangéran Ingalaga Panembahan* (d. J. IV, 269, 311, 312 enz.), waarbij het *Panembahan* vaak wegvalt (d. J. IV, 291—92, 303 enz.), of *Radja Ingalaga* (d. J. IV, 287, 302—4 enz.). *Pangéran* komt meer voor dan *panembahan*.

In 1624 is deze titel op last van de vorst zelve verhoogd tot *susuhunan*. De enige, die ons daarvan verslag doet, is R. van Goens (blz. 358): Na vele overwinningen te hebben behaald, riep de Matarammer al zijn voornamen bijeen, tot zelfs de grijze *panembahan* van Tjerebon. „Een der grootsten stelde hier voor, dat dese raet beroepen was, om den koninck een naem, sijn qualiteyt waerdigh te geven, de naam van *pangoran* te gering zijnde, als gemeen met andere heeren,

syne onderdanen". Toen de koning daarop naar buiten kwam, om gehuldigd te worden, nam een der aanzienlijksten het woord, roemde 's vorsten daden, en meende, dat hem daarom de titel toekwam van „*soesoehoenan Ingalaga Matarani*.... beteeckenende in de Javaanse tael een seer arrogant en eertytel, alsof ter wereld geen groter te vinden was.... die de koninck met een stilswygend knicken na haere wyse aennam."

's Vorsten ingenomenheid met deze titelverhoging bleek nog duidelijker uit de gunsten, waarmede hij de gelukkige vinder van deze nieuwe titel overlaadde. Deze, radèn aria Wira-Nata-Pada, schonk hij met een hogere rang, zo mede land en volk onder zijn gebied. Deze persoon is zeker niet bedacht, daar hij als aanvoerder deel nam aan het 2e beleg van Batavia (R. A. buitenl. kaarten no. 1179), terwijl een persoon van juist die naam nog in 1654 voorkomt als een vertrouwd raadsheer van sunan Mangku-Rat I (Rapport van v. Goens.... nopens zijn verichting... ontrent den Sousouhounan... dd. 6 Oct. 1654 K.A. 1093).

Op minder aangename wijze bleek des Sunans verhoogd zelfbewustzijn tegenover het Nederlandse gezantschap, dat hem in dat jaar 1624 bezocht. In D. 19 Juli 1624 heet de vorst nog maar „*Pangoran Ingallaga*”, doch onder 15 Sept. d.a.v. staat hij vermeld als „den *Choechoenan*, dat is keyser ofte aldermachtigste monarch (soo laet hem den Mattaram tsedert syne victorie op Madura nu voortaan intituleren)". De onderkoopman Jan Vos, die in laatstgenoemde maand een brief van de G.-G. aan de vorst bracht, kreeg moeilijkheden n.a.v. de al te bescheiden titulatuur van het adres. Dagen lang werd er over geredekaveld. De Vos weigerde eerst in de brief enige wijziging aan te brengen, doch beseffende, dat zijn zending wellicht op deze formaliteit zou stranden, vergunde hij de Javaanse groten, „dat sy den tytel na haren sin mochten schrijven, met sooveel complimenten, als hun goed docht". Tg. Buwa-Reksa begon toen: „De slaaf van Z.M. zendt met zijne slaven dit geschenk...." Dit vond De Vos toch al te bar en ten slotte werd besloten, maar helemaal geen brief te overhandigen, te meer, omdat een afschrift zich reeds in 's vorsten handen bevond. Bij het daarop volgende gehoor liet De Vos door zijn tolk de sunan toespreken met: „Aldermachtichste Keyser Ingangologgo" (d. J. V, 47—50). Het komt mij voor, dat de pijnlijke indruk, die dit gezantschap op deze zeer met zijn nieuwe titel ingenomen sunan moet gemaakt hebben, door de geschiedschrijver is onderschat. Men denke slechts aan de onheuse ontvangst van de gezant Sebald Wonderaer in 1626, welke teruggestuurd werd met de „voorgescreven modelle, hoe men voortaan

de *tytels* van de Mattaram in de brieven formeren.... soude" (d. J. V. 109).

Terecht merkte Van Goens op, dat de Mataramse vorst de pangéranstitel met sommigen zijner onderdanen gemeen had. Omstreeks 1624 droegen de volgende heren de titel van pangéran: Mandura-Redja (d. J. IV, 292), een kleinzoon van Sénapati's patih ad. Mandaraka; Purbaja (d. J. V, 30), oom van de vorst; Pati (d. J. V, 38—39), in de Babad: Pragola (II), nauw verbonden met het Mataramse huis; Djuminah (d. J. V, 140), waarschijnlijk een zoon van Sénapati; Acobomy (= Mangku-Bumi?) een oom van de vorst (d. J. IV, 347). Daarnaast heten deze lieden ook wel kjai adipati, terwijl wij verschillende voornamen ontmoeten, die alleen als kjai adipati vermeld staan.

Uit het bovenstaande maken wij dus op, dat de pangéranstitel slechts bij enkele zeer voorname groten gebezigd werd, welke de vorst ná stonden, doch dat hij met kjai adipati afwisselt.

Na 1640 vinden wij de titel van kjai adipati niet meer in gebruik, b.v. in de lijst uit 1641 van Mataramse groten, aan welke enige Preangerhoofden eertijds diensten moesten presteren (K. F. Holle, Bijdragen tot de geschiedenis der Preanger-regentschappen. T.B.G. XVII 1869, blz. 316 en vlg.). Vermoedelijk zijn alle Mataramse kjai adipati's tot pangérans geworden. Van Goens kent in zijn geschriften slechts de laatste categorie (b.v. op blzn. 319, 352 en 356) en hoeveel fouten hij ook moge begaan bij hun opsomming, dat zij een tamelijk scherp van de overige ambtenaren afgescheiden, zeer nauw met de vorst verbonden groep zijn, nam hij goed waar, b.v. op die gedenkwaardige dag, toen de vorst tijdens een openbaar gehoor een Frans goochelaar liet binnen roepen. Alles vloog op, „datter de aerde van daverde”, echter „buijten de Pangorans”, die dus, evenals de vorst, rustig bleven zitten. Zij zijn 's vorsten familie.

Slechts bij uitzondering komt de titel van kjai adipati nog voor, b.v. in de opstandige brief van de pangéran Sura-Baja aan de Hoge Regering te Batavia (D. 17 Juni 1648).

Het lijkt niet onmogelijk, dat het succes van de pangéranstitel gedeels is toe te schrijven aan een vroeg en druk gebruik daarvan bij Mataram's Westerbuurman, Bantam, dat Mataram's benijd voorbeeld was, gelijk wij zien zullen. De Engelse resident Edm. Scot (1602—5) spreekt in zijn „Discourse of Java” (Purchas His Pilgrimes II, 438—96) herhaaldelijk over de „*Pangranes*, that were of the *Kings blood*” (blz. 473 en 469), vermeldt een „*Pangran or Gentleman*” (blz. 471). Terecht gewaagt H. Djajadiningrat meer dan eens van de „*pangerans-*

partij", waarmede hij die der prinsen bedoelt (Crit. Beschouw., blz. 155—157, 160). Voorts geven wij nog een rijksbestuurder van Bantën, „*Pangaran* Arij Rana de Mengala" (C.D.N.I. I, 153 dd. 11 Mrt. 1619) en de „*Pangiran* van Ziajakarata" (ibid. 119 dd. 21 Dec. 1614), zo mede *pangéran* Gabang (d. J. IV, 70 dd. 18 Dec. 1617), allen van koninklijken bloede.

Dit oud en veelvuldig gebruik van de *pangéran*stitel behoeft niet te verbazen. Waren deze prinsen niet allen afstammelingen van een *wali*, sunan Gunung Djati? Vergeleken met dat der Bantammers was het Mataramse gebruik van de *pangéran*stitel heel wat kunstmatiger.

Wat de *susuhunan*stitel betreft, deze schijnt geen bedenksel van het jaar 1624 te wezen, doch moet een benaming der heilige wali's geweest zijn, welke hun denkelijk eerst na hun dood werd verleend. Er is n.l. slechts één wali-geslacht, waarbij ons een erfelijkheid van de sunans-titel is overgeleverd, n.l. bij dat van *Giri*. Niet slechts de stichter van het priestergeslacht, *susuhunan* Satmata, draagt deze titel, doch ook drie zijner opvolgers, de sunans *Dalem*, *Séda-Margi* en *Prapèn*. Behoudens deze uitzondering heeft bij alle andere wali-geslachten slechts de *stamstichter* de titel van *susuhunan*.

Dat de sunanstitel van de Islampredikers kwam, wist onze Anonymus van 1700 al. Immers, op blz. 8 zijner verhandeling beschrijft hij het begin der Javaanse historie, n.l. toen de Javanen „tot de Mahometaanse secte zijn gebragt". Hun bekeerder was een Arabische Moor, *Sounan Ampil Pintar*, welk laatste woord hij door „besnedene, verstandige" vertaalt. Van deze wijze *susuhunan*, in wie wij onmiddellijk de vermaarde *radèn Rahmat*, sunan *Ampèl-Denta* herkennen, zou de naam „*Sousouhounang*" voortgekomen zijn, die daarna door de Mataramse vorsten werd overgenomen.

Dit *susuhunan* hield ongetwijfeld in, dat de drager daarvan, gesierd met de hoogst denkbare heilige titel, ook zelve een godsgezant was, en wel een dagelijks aanwezige, wiens nazaten, gelijk het gebruik zou uitwijzen, eveneens *susuhunan* zouden genoemd worden, en hun zegenrijke invloed over het rijk verspreiden. Hiermede herleefde dus het *goddelijk koningschap* der Hindoe-Javanen, zij het onder andere benamingen en in een nieuwe vorm. Zelfs het gewijde *koningsgraf*, de *tjandi*, had een opvolger in de heilige *pasaréan* op de Ima-Giri.

Wij zagen in het voorafgaande, dat de Javaanse vorsten sedert hun overgang tot de Islam achtereenvolgens de titels van *pangéran*, *panembahan* en *susuhunan* droegen. Het valt op, dat al deze titels iets met

geestelijken te maken hebben.

Pangéran was oudtijds een titel der wali's; susuhunan is dat zelfs nu nog bij uitstek. Ook panembahan bezit een sterk geestelijke waarde. De oudste vermelding door een buitenlander is van Jan Pz. Coen, die hem bezigt voor de Girische priester vorst (Bescheiden IV, 272).

Het ligt daarom voor de hand, dat na de islamisering de pas omhoog gekomen vorsten, die aanvankelijk allen *pati* genoemd werden, hun aanzien hebben trachten te verhogen door de verwerving van *geestelijke* titels. Dit stemt overeen met mijn vroegere onderstelling, dat niet enkel de Hindoe-Javaanse vorsten, doch ook de Moslimse de *geestelijke stand* als bron en oorsprong van gezag beschouwden, het mogen dan Brahmanen of Moslimse wali's zijn. Na de wegvaging van het Hindoeïsme waren de Islamietische geestelijken de verstrekkers bij uitstek van bovennatuurlijke krachten geworden.

Op den duur heeft de Mataramse vorst zich met susuhunan onbevredigd gevoeld. Reeds lang wedijverden de heersers van Bantam en Mataram. Daar eerstgenoemde kon prat gaan op het geweldige stuk geschut „Ki Amuk”, rustte de andere niet, voordat hij een groter, hoewel minder fraai kanon rijk was: „Sapu Djagad”. Evenzo ging het met de titulatuur.

Uit een schrijven der Nederlandse gevangenen uit Mataram van begin Nov. 1638 blijkt, dat de gezanten van de Bantamse vorst uit Mekka teruggekeerd waren, met welke hij de sultanstitel gekregen had, „daar zijn Majjt. alhier niet wel te vreedén (over) is” (K.A. 1037 f 580—83). Hij aarzelde niet lang, maar zond op 20 Oct. 1638 een gezant naar de Engelsen in Bantam, met een sabel en een kris als geschenken. Deze gezant moet wel dezelfde wezen als de Javaan, die ruim twee jaar later met een *Engels* schip uit Koromandel in Bantam terug verwacht werd, nadat hij te voren over Suratte (waar een Engelse loge lag), naar Mekka was gezonden (D. 20 Nov. 1640). Deze Javaanse gezant is natuurlijk weer gelijk aan „sekeren Javaensen ambassadeur van den Sousounan, door d'Engelsen uyt Suratta tot Bantam gebracht”, en vandaar op 27 Jan. 1641 naar Mataram vertrokken (D. 30 Jan. 1641). Wat hij meebracht bleek, toen op 1 Apr. 1641 enige vaartuigjes uit Demak en Pekalongan de tijding in Batavia brachten, „hoe den Sousounan uyt Arabien met een *nieuwen titel* verheerlyckt ende genoemd sy: *Sultân Abdul Mahomet Moulana Matavani* (t.r.: Matarani = van of te Mataram); vgl. D. 30 Oct. 1641). Inderdaad blijkt de nieuwe titel spoedig ingeburgerd (D. 1 Juli 1641).

Op het laatste woord na is deze lange titel gans Arabisch, dus in de stijl der Bantamse vorsten, die reeds voor hun verheffing tot sultan Arabische namen droegen. Deze Moslimse titulatuur heeft de Matarammer ongetwijfeld de laatste jaren zijns levens met trots gedragen en nog vrij lang staat hij er onder bekend. R. v. Goens noemt hem steeds *sultan Mohamet* (blz. 329 & 361) en ook op zijn kaart van Mataram (R. A. buitenl. kaarten no. 1256) staat aangegeven: „*graf van sultan Machmet*”. Valentijn heeft het over een *Mohammed* en een *Sultan van Mataram* (IV, 71) en eenmaal vermeldt hij een *Sulthan Abdul Kahar Ibn Mataram* (IV, 98). De latere vorstenlijsten spreken slechts van een *Sultan Mattaram*, terwijl ook de *Serat Kanda* het niet verder brengt dan de „*Zulthan van het Mattaramsche Rijk*” (blz. 690).

Pas de Babad Tanah Djawi voert de titel „*Sultan Agung*” in, en wel reeds bij het begin zijner regering (blz. 122). Van een verwerving van de sultanstitel is geen sprake. De Sadjarah Bantën daarentegen negeert de Mataramse sultanstitel volkomen en reserveert het „sultan Agung” uitsluitend voor de Bantamse vorst van die naam. De Matarammer heet slechts: *Susuhunan van Mataram* (blz. 47 & vlg.). Intussen wekt het verbazing, dat eerst een eeuw na zijn verscheiden deze grote vorst de hem thans allerwegen toegekende titel van Sultan Agung schijnt ontvangen te hebben.

In 1733 is ook de naam „*sultan Kerta*” is zwang, naar de door de vorst bewoonde kraton Kerta (C. Leemans, Javaansche tempels bij Prambanan, B.K.I. III 7—10). Twee maal treffen wij deze titel nog aan in Raffles' Chronological Table (onder A.J. 1536 en 1568 op blzn. 234—35 v/h 2e dl.).

Nu dragen alle vier de vorsten van Padjang en Mataram, wier titels wij bespraken, ook nog een gewijde naam met een individueel karakter, n.l. voor de vorst van Padjang: *Adi-Widjaja* (B.T.Dj. 70); voor Sénapati: *Suta-Widjaja* (Sadjarah Dalem gen. 131, 2); voor Krapjak: *Njakra-Wati* (ibid. 132, 2); voor sultan Agung: *Njakra-Kusuma* (ibid. 133, 3; B.T.Dj. 122).

Naar de vorm laten zij zich gemakkelijk in twee groepen verdelen: zij, die eindigen op *-Widjaja*, en zij die beginnen met *Njakra-*.

De Widjaja-groep herinnert aan de *Bra-Widjaja* der overleveringen, die de laatste vorst van Madja-Pait zou geweest zijn; doch ook aan de *Batara Vigiaja*, die volgens Tomé Pires omstreeks 1515 over Hindoeïstisch Java heerste. Daar Suta - zoon betekent, kon in Suta-Widjaja een aanwijzing schuilen, dat de drager de (eventueel aangenomen)

zoon was van een andere -Widjaja, n.l. de vorst van Padjang, Adi-Widjaja.

De namen Njakra-Wati en Njakra-Kusuma worden beide met *sunan Bonang* in verband gebracht, die ze van zijn leraar in Malakka zou hebben gekregen (Schrieke 57). De oudste vermelding van Njakra-Kusuma is uit 1718, dus slechts 73 jaar na de dood van hem, die deze naam zou gevoerd hebben (Brandes, Iets over een ouderen Dipanagara.... T.B.G. XXXII 1888 afl. 4).

Stelliger aanwijzingen voor het gebruik dier namen bezitten wij niet, dan de overweging, dat er naast het vage pangéran (of: panembahan), toch nog wel behoefte zal gevoeld zijn aan een scherper de hoge vorstelijke personen aanduidende naam. Wellicht heeft sultan Agung's zoon, sunan Tegal-Wangi, er tijdens zijn leven ook een bezeten, doch deze is overbodig geworden, doordat men hem na zijn dood eerst naar zijn begraafplaats Tegal-Wangi noemde, en daarna bij de volgende Mangku-Rat's indeelde. Daarom zal deze bijzondere naam niet zijn overgeleverd.

Het wekt enige verbazing dat deze Mangku-Rat I (1645—77) geen moeite deed, om gelijk zijn vader, de sultanstitel te verwerven, doch zich weer liet noemen: *Susuhunan Ingalaga Mataram*, dus juist zoals zijn voorganger tussen 1624 en 1641. Het sprak echter toentertijd lang niet van zelf, dat de sultanstitel overerfde. Voor Bantam's tweede sultan moest hij zelfs *opzettelijk uit Mekka worden gevraagd*. Pg. Madoera, een der oudste familieleden van de jonge vorst, deelt eenvoudig mede, dat hij een gezantschap naar *Mekah* wilde sturen.... om de sultan aldaar bericht te geven van het overlijden (in 1651) van de eerste Bantamse sultan, hem voor diens opvolger een naam te vragen en te verzoeken, een afvaardiging naar Bantam te sturen. Men keurde dat goed en de gezanten vertrokken (Sadjarah Bantèn 66). Inderdaad kwamen zij na enige tijd uit Mekah terug met een brief en 3 Arabische gezanten, die feestelijk werden ingehaald. Aan de vorst was uit Mekah de naam geschonken van *sultan Abulfath Abdulfattah*.

Gezien het droevig einde van het Arabische gezantschap, dat in 1641 sultan Agung met de sultanstitel had verblijd, in de baai van Batavia ten Westen van Onrust, is het denkbaar, dat de nieuwe vorst tegen een officiële aanvraag van de sultanstitel in het veeleisende Mekah enigszins opzag, en dat hij al om deze reden aan een eigen, inheemse titel, die hem niets kostte, de voorkeur gaf. Wij zouden bovendien deze terugkeer tot de oude titel en de afkeer van de Arabische in verband

kunnen brengen met de haat, die deze uitzonderlijke vorst voedde tegen zekere groepen „geestelijken”, welke zich uitte in een bloedbad, meer-malen bij Van Goens vermeld, o.a. op blzn. 314, 317 en 336—37.

Sedertdien bleef het voornaamste bestanddeel in de Mataramse vorstennamen *Javaans*, ook al deden later belangrijke Moslimse elementen hun intrede in de weidse titulatuur der Javaanse heersers. Zelfs toen een dier vorsten zich weder tot sultan liet verheffen, bleef toch zijn meest wezenlijke naam Javaans.

De z.g. *Mangku-Rat* I zal tijdens zijn leven nimmer aldus geheten hebben. De dichter Jan Prins moet dus in zijn: „Het geurige Veld” op een dwaalspoor zijn gebracht — wellicht door P. J. Veth —, toen hij aanhief:

Amangkoerat had meer dan dertig jaren

In 't oude rijk Mataram geregeerd....

aangezien deze welluidende naam pas door zijn zoon zal zijn aangenomen.

Gewoonlijk staat deze vorst bekend als de *susuhunan*, die in Tegal-Wangi (bij Tegal) begraven ligt, of kortweg als: *sunan Tegal-Wangi*. Zelfs in een min of meer officiële lijst van 1743 wordt hij nog zo genoemd, en pas in de *Babad Tanah Djawi* heet hij regelmatig *Mangku-Rat* (B.T. Dj. 146 & vlg.).

Daar staat tegenover, dat de Anonymus van 1700 hem éénmaal (blz. 8) en buiten verband met de overige Mataramse vorsten (blz. 6) vermeldt als *Sousouhounan Amangkoe Rat Sinepattij Ingalaga*, in welk spoor hem Valentijn (IV, 71) getrouwelijk volgt, waar hij schrijft: „Hij (n.l. *Mangku-Rat* II) liet zig na zyne verheffing tot de kroon aldus noemen.... *Soesoehoenan Amangkoerat* (welken naam ook de *twee vorige*, dog zo doorgaans niet als deze, gevoert hebben)”. Met deze „twee vorige” bedoelt Valentijn slechts één persoon, t.w. *sunan Tegal-Wangi*, daar hij diens regering ten onrechte over twee verschillend genaamde vorsten verdeelt.

Op zijn laatst kort voor 1700 bestond dus reeds de neiging om *Mangku-Rat*-titel ook aan de onmiddellijke opvolger van sultan Agung toe te kennen, welk streven wellicht zijn oorsprong vindt in de toenter-tijd door de pangéran van *Adi-Langu* ondernomen nieuwe *Babad*-redactie (H. Djajadiningrat, Crit. Beschouwingen blz. 31).

Ten slotte treft men onder Nic. Hartingh's memorie van overgave uit 1761 de naam *Zulthan Plairett* aan, gevormd naar 's vorsten *kraton Plerèd*, dus naar analogie van Sultan Kerta voor zijn vader sultan Agung.

Sunan Mangku-Rat I Tegal-Wangi is de laatste der Javaanse vorsten na de godsdienstovergang, die in de officiële geschiedschrijving anders bekend staat, dan tijdens zijn leven. Bij zijn zoon sunan Mangku-Rat II en diens opvolgers bestaat die tegenstelling niet meer. Een verder onderzoek naar hun eigenlijke namen is dus overbodig en het zou een nieuwe studie vereisen, om na te gaan, hoe zij aan de door hen gevoerde titels en namen gekomen zijn.

Dr H. J. DE GRAAF.

BIBLIOGRAPHIE.

- Babad Tanah Djawi*, uitgave 1941 in Ned. vertaling. (Afgekort: B.T.Dj.).
Padmasoesastra, Sadjarah Dalem... Sam.-Soer. 1902.
H. Djajadiningrat, Critische beschouwing van de Sadjarah Bantèn... Haarl. 1913.
J. Edel, Hikajat Hasanoeddin. Meppel 1938.
Babad Pasir... met vertaling van J. Knebel. Verhandelingen v. h. K.B.G. dl. LI, 1e st. Bat.-'s Hage 1898.
J. K. J. de Jonge, De opkomst v. h. Ned. gezag in O.-Indië, dl. IV, V.
Bataviaas Dagregister dl. 1640-41, 1648 (afgekort: D.).
Valentijn, Oud en Nieuw Oostindien, dl. IV.
F. de Haan, Priangan, dl. I. Bat. 1910.
T. S. Raffles, History of Java. London 1817.
J.Pz. Coen, Bescheiden omtrent zijn bedrijf in Indië... dl. IV. 's-Grav. 1922.
Corpus Diplomaticum Neerlandico-Indicum dl. I. Uitg. K. I. 's-Grav. 1907 (afgekort: C.D.N.I.).
R. v. Goens, Corte Beschrijvinge van 't Eijland Java... en: Reijbsbeschrijving van den weg uijt Samarang nae... Mataram. Bijdr. Kon. Inst. dl. IV, 1856.
T. Pires, Suma Oriental. Hackluyt Society sec. series, nos. LXXXIX & XC. London 1944.
F. M. Pinto, Les voyages aventureux. Paris 1830.
B. O. J. Schrieke, Het boek van Bonang. Utr. 1916.
Th. Pigeaud, Javaansche Volksvertooningen. Bat. 1938.
G. P. Rouffaer, Vorstenlanden. Overdruk uit Adatrechtbundel XXXIV, Serie D. no. 8 blz. 233-378 (1931).
G. P. Rouffaer, Padjang-artikel. Encyclopaedie van Ned.-Indië, 2e dr. dl. III.
Edm. Scot, Discourse of Java. In: Purchas his Pilgrimes II, 438-96.
H. v. d. Horst, Oorspronk van de eerste Heerschappye ofte de beginselen van de Jav. Regeringen... In: Biāng Lala IV. Jaarg. I dl. Bat. 1855.
D. A. Rinkes, De Heiligen van Java. T.B.G. LIII 1911.
K. F. Holle, Bijdragen tot de geschiedenis der Preanger-regentschappen. T.B.G. XVII 1869, blz. 316 en vlg.
C. Leemans, Jav. tempels te Prambanan. B.K.I.-III, 1855 blz. 7-10.
Brandes, Iets over een ouderen Dipanegara... T.B.G. XXXII, 1888.
Handschriften:
Serat Kanda, Ms. Bat. Gen. no. 540.
Dagregister van Batavia 1684, Landsarchief.
Koloniaal Archief nos. 1037, 1093, 1218, 2061 (afgekort: K.A.).
Corte beschrijving v. h. Noord-Oostelijke gedeelte van Java... Ms. K.I. no. H 73.
C. F. Winter, Korte Verhandeling omtrent de adelsstand der Javanen. Ms. K.I. no. H 373.
Rijksarchief, buitenlandse kaarten nos. 1179 en 1256.